

Н.Б. Проценко, к.е.н., доц.
Житомирський державний технологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБҐРУНТУВАННЯ РЕСУРСІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Мета дослідження у висвітленні змісту та специфіки витрат для забезпечення довгострокової економічної безпеки підприємств, а також в обґрунтуванні критеріїв оцінки цих витрат на різних стадіях життєвого циклу промислових підприємств. Показана об'єктивна необхідність створення умов для поступального розвитку та забезпечення економічної безпеки вітчизняного виробництва, що можливе лише за рахунок цілеспрямованих, усвідомлених дій довгострокового і програмного характеру. Запропоновано основними об'єктами витрат підвищення рівня економічної безпеки підприємств розглядати техніко-технологічну, організаційну, економічну та фінансову системи на стадіях створення, експлуатації та вдосконалення. Розроблені критерії для оцінки витрат для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств на різних стадіях їхнього життєвого циклу. Показані основні форми витрат економічної безпеки підприємств та відтворення її за рахунок створених резервів. Показано, що інвестиції в створення резервів необхідно здійснювати в період створення підприємства, а експлуатаційні витрати здійснюються безпосередньо в період експлуатації. Запропонована методика показника економічної безпеки як величина витрат на експлуатацію резервів підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства; ресурси; резерви; стадії життєвого циклу промислового підприємства.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в економіці України, прискорення змін та нестабільність економічного середовища, зростання рівня конкуренції, насиченість вітчизняного ринку високотехнологічною і науковомісткою промисловою продукцією зумовлюють об'єктивну необхідність створення умов для поступального розвитку та забезпечення стійкого функціонування вітчизняного виробництва. Динамічне довгострокове забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в цілому можливе лише за рахунок цілеспрямованих, усвідомлених дій, що мають носити довгостроковий стратегічний і програмний характер. У зв'язку з цим забезпечення поступального розвитку та перехід до етапу практичної реалізації довгострокового стійкого функціонування промислового виробництва є для національної економіки стратегічною метою. Звичайно, підвищення рівня економічної безпеки промислових підприємств пов'язане із значними витратами трудових і матеріальних ресурсів, на всіх стадіях їхнього життєвого циклу: від створення до ліквідації. Звідси – важливість реалізації в процесі вирішення задачі управління економічною безпекою визначення необхідних ресурсів забезпечення економічної безпеки підприємств.

Формування витрат для забезпечення економічної стійкості промислових підприємств відрізняється складністю, яка обумовлює чисельні проблеми діагностики цих показників, аналізу рівня і динаміки безпеки за факторами, діагностикою рівня рентабельності. До цих проблем належить: аналітичне моделювання узагальнюючого показника економічної безпеки виробництва; диференціація процедур виміру і оцінки динаміки безпеки виробництва з розробкою набору правил останньої процедури; уніфікація класифікації факторів безпеки та створення методики елімінування зовнішніх факторів; визначення ступеню реальності резервів та уточнення трактувань самого поняття «резерв»; розробка методики перевірки на відсутність подвійного рахунку при їх визначенні; формування вихідних положень та методик діагностики безпеки виробництва в системах управління; розробка принципів оцінки стійкості управлінських рішень; впровадження та аналіз прийомів прогнозування в цілях ліквідації розриву між вихідною інформацією і станом виробництва; розробка правил приведення до зіставлення вихідної інформації за порівнюваними варіантами; створення робочих прийомів для визначення реакції показників безпеки на дію окремих факторів; підвищення динамічності аналізу шляхом включення до його складу оцінки відхилень тих чи інших показників за внутрішніми річними календарними періодами; створення методик динамічної діагностики і удосконалення спеціальних прийомів виділення впливу окремих факторів на безпеку

виробництва на основі математичного аналізу функцій кількох змінних та економіко-статистичних методів, розвиток економічної діагностики; удосконалення нормативної бази стосовно різних видів аналітичних розрахунків і задач.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, що пов'язані з витратами для забезпечення економічної безпеки підприємств розглядалися в роботах В.Е. Олександрової, Г.П. Іванова, С.И. Архиреева, В.П. Астахова, В.К. Барановського, І.Т. Балабанова, В.А. Василенка, Т.А. Грамотенка, Б.М. Данилишина, А.В. Козаченко, Л.О. Лігоненко, Т.Е. Унковської [1–12]. Приведений аналіз робіт вказаних вище авторів дозволяє зробити висновок про наявність різних підходів до визначення витрат для забезпечення безпечного функціонування підприємств. Практично відсутні дослідження з диференціації витрат на забезпечення безпечного функціонування підприємств на різних стадіях їх життєвого циклу, визначення критеріїв для оцінки витрат на забезпечення економічної безпеки підприємств.

На підставі дослідження публікацій, присвячених проблематиці виділення ресурсів для забезпечення економічної безпеки підприємств, можна зробити висновок про актуальність теми статті та важливість розширення меж наукових пошуків задля формування практичних рекомендацій щодо оптимізації ресурсів для забезпечення стійкого функціонування підприємств в умовах нестабільного ринкового середовища.

Мета дослідження полягає у висвітленні змісту та специфіки витрат для забезпечення довгострокової економічної безпеки підприємств, а також в обґрунтуванні критеріїв оцінки цих витрат на різних стадіях життєвого циклу підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Визначення витрат для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств має ґрунтуватися на таких трьох принципах: а) витрати для забезпечення економічної безпеки є невід'ємною частиною загальної системи показників ефективності й прибутковості функціонування підприємств; б) безпека промислового підприємства впливає на їх ефективність і прибутковість, а також на життєву стійкість щодо конкурентів; в) під час прийняття рішень щодо визначення витрат для забезпечення економічної безпеки функціонування підприємств здійснюється виходячи із системного підходу на основі встановлених методів визначення економічної ефективності інвестицій.

Розробка і вдосконалення методів визначення витрат для забезпечення економічної безпеки дає змогу забезпечити ефективне їх впровадження в практику, що в кінцевому рахунку буде сприяти розвитку методів управління економічною безпекою підприємств.

Витрати для забезпечення економічної безпеки мають не лише рівні права на існування з іншими економічними і техніко-технологічними показниками, але і в більшості випадків є більш інформативними з точки зору оцінки економічної стратегії.

Таблиця 1

Витрати на забезпечення економічної безпеки промислових підприємств на різних стадіях їхнього життєвого циклу

Об'єкт витрат	Стадії життєвого циклу промислового підприємства		
	Створення (організація)	Експлуатація	Вдосконалення
1	2	3	4
Техніко-технологічна система	Витрати на забезпечення стійкості системи, витрати на створення резервів	Витрати на підтримання стійкості системи	Витрати на технічне переозброєння і модернізація системи
Організаційна система	Витрати на забезпечення оптимального рівня ритмічності роботи підприємства і раціонального використання календарного фонду часу	Витрати на підтримання оптимального рівня ритмічності і раціонального використання календарного і робочого фонду часу	Витрати на використання резервів календарного і робочого фонду часу
Економічна система	Витрати на забезпечення продуктивності і прибутковості	Витрати на підтримання необхідного рівня продуктивності і прибутковості	Витрати на використання резервів росту продуктивності і прибутковості

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Фінансова система	Витрати на забезпечення фінансової безпеки і ефективності інвестицій	Витрати на підтримання необхідного рівня фінансової безпеки і ефективності інвестицій	Витрати на використання резервів підвищення рівня фінансової безпеки і ефективності інвестицій
Соціальна система	Витрати на забезпечення життєвих стандартів	Витрати на підтримання життєвих стандартів	Витрати на підвищення життєвих стандартів

На основі вивчення літературних джерел і дослідження роботи підприємств Житомирської області можна сформулювати вимоги до витрат для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств: 1) врахування зовнішнього середовища, під яким розуміються споживачі продукції підприємства, оточуюче навколишнє середовище; 2) до витрат забезпечення економічної безпеки підприємств мають входити показники, що характеризують як безпосередньо саме підприємство, так і пов'язані з його безпекою економічні показники зовнішнього середовища. Обґрунтування цього вимагає – необхідності обліку сполучених витрат (економіка зовнішнього середовища) при прийнятті рішень щодо стійкості операційної системи, що є однією із цілей системи економічних показників безпеки; 3) система економічних показників безпеки промислових підприємств має містити облік витрат інвестицій, пов'язаних зі стадіями життєвого циклу підприємств. Витрати інвестицій розглядаються значно ширше, чим просто створення резервних потужностей. Сюди мають входити склади сировини, матеріалів, проміжного продукту, палива та інших, а також склади цільового продукту, канали розподілу і доставка його до споживачів і ряд інших факторів; 4) диференціація витрат, що належать до різних стадій життєвого циклу промислових підприємств (стадій створення, експлуатації, вдосконалення). Ця вимога мотивується тим, що витрати залежності від названих періодів по-різному реалізуються в об'єктах і характеризуються різним економічним змістом.

Таблиця 2

Критерії для оцінки витрат для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств на різних стадіях їхнього життєвого циклу

Об'єкти витрат	Стадії життєвого циклу промислового підприємства		
	Створення (організація)	Експлуатація	Вдосконалення
Техніко-технологічна система	Стійкість системи	Експлуатаційна стійкість системи	Підвищення експлуатаційної стійкості системи
Організаційна система	Пропорційність суміжних виробничих підрозділів	Рівень ритмічності роботи підприємства, використання календарного і робочого фонду часу	Ріст рівня ритмічності і використання календарного і робочого фонду часу
Економічна система	Конкурентоспроможність суміжних виробничих підрозділів	Рівень продуктивності і прибутковості підприємства	Ріст рівня прибутковості
Фінансова система	Ефективність використання інвестицій	Рівень фінансової безпеки	Підвищення рівня фінансової безпеки
Соціальна система	Техніка безпеки, умови оплати праці	Рівень життєвих стандартів	Підвищення рівня життєвих стандартів

Одночасно варто враховувати наявність загальних витрат для забезпечення економічної безпеки промислових підприємств, які охоплюють як стадію створення, так і стадію експлуатації підприємств, наприклад, для мінімізації економічного збитку від зниження безпеки промислових підприємств.

Викладені вимоги до витрат забезпечення економічної безпеки промислових підприємств дозволяють привести її у вигляді, показаному в таблицях 1 та 2. Система приведених критеріїв (табл. 2) не претендує на універсальність. Для конкретних промислових підприємств, вона буде мати свої особливості побудови і складатися із властивих їй елементів.

Витрати на забезпечення економічної безпеки на стадії створення промислового підприємства. Під стадією створення промислового підприємства розуміється сукупність етапів планування і проектування системи, її організація і здача в експлуатацію.

На рівень безпеки стійкості промислового підприємства, впливають відповідні резерви у ланцюгах промислових підприємств, які створюються на різних стадіях життєвого циклу.

Під резервами промислових підприємств розуміються додаткові засоби і можливості, поверх мінімально-необхідних для виконання заданих функцій.

Різноманітні види резервів, причому це різноманіття може мати місце навіть для однієї й тієї ж системи при вирішенні однієї певної задачі.

Сам термін «резерв» говорить про те, що підприємство володіє надлишком будь-якої властивості, яка дає змогу вирішувати задачу з більшою надійністю. Цей надлишок може складатися з додаткового, понад мінімально необхідної кількості або надійності елементів виробничої системи, кількості часу, відпущеного на розв'язування задачі, кількості функцій системи тощо. В зв'язку з цим, необхідно розглядати елементний, структурний, функціональний і ряд інших видів резерву.

Оцінити ефективність витрат на створення резерву можна визначити за формулою:

$$E_c = \frac{\Delta C}{B}, \quad (1)$$

де E_c – ефективність витрат на створення резерву; ΔC – підвищення стійкості підприємства в результаті створення резерву; B – витрати на створення резерву.

Безпека, в даному випадку, може вимірюватися будь-якою характеристикою: коефіцієнтом технічного використання, ймовірністю безвідмовної роботи, параметром потоку відмовлень, середнім терміном відновлення системи та інше залежно від особливостей підприємств і від направлення організаційно-технічних заходів на підвищення безпеки.

Економічні показники безпеки на стадії експлуатації підприємства. Під стадією експлуатації промислового підприємства розуміється весь період його ефективного, прибуткового і безпечного функціонування від моменту пуску в експлуатацію і до періоду його модернізації (реконструкції і технічного переозброєння), обумовленого втратою економічної стійкості та конкурентоспроможності.

Втрата економічної безпеки може приймати такі форми: а) економічний або моральний знос, який визначається впровадженням в експлуатацію або більш ефективних виробничих систем, або виробничих систем з меншими витратами на одиницю кінцевого (вихідного, цільового) продукту; б) технічний знос, визнаний нездатністю даного підприємства задовольняти підвищений рівень вимог до його кінцевого (вихідного, цільового) продукту (за конкурентоспроможністю, якістю тощо); в) соціальний знос, який виникає у випадку, коли дане підприємство не відповідає підвищеним вимогам соціальних і життєвих стандартів (рівень оплати праці, важкість праці, непрестижність праці тощо); г) екологічний знос, який має місце у випадку, коли дана система не відповідає новим нормативам з охорони навколишнього природного середовища; д) фізичний знос, обумовлений явищами старіння, руйнування, зносу елементів і частин промислового підприємства.

Останній вид зносу характеризує граничний стан підприємства, при якому подальша його експлуатація має бути за умов удосконалення на основі реконструкції й технічного переозброєння або ліквідована через неусувні порушення вимог безпеки, неусувного зниження техніко-технологічних параметрів за встановлені межі, неусувного зниження порогу рентабельності, неусувного зниження ефективності експлуатації нижче допустимого або необхідності проведення середнього чи капітального ремонту, неусувне зниження конкурентоспроможності по відношенню до конкурентів.

Приведене визначення не повною мірою відповідає вимозі слугувати «межею» періоду нормальної експлуатації підприємства, оскільки, по-перше, враховує тільки фізичний знос і, по-друге, передбачає виправлення наслідків фізичного зносу шляхом ремонтних робіт. Тому, межею періоду нормальної експлуатації варто приймати стан, який містить чотири перших види зносу і неусувну частину фізичного зносу, а також неусувне відновлення конкурентоспроможності щодо конкурентів.

Результат такого підходу – можливість коректно визначити інтервал часу або період функціонування підприємства, що належить до періоду нормальної експлуатації, і оцінити характеризуючі його економічні показники безпеки. При цьому ці показники будуть визначатися системою витрат на підтримку і відновлення заданого рівня безпеки підприємства, включаючи всі види реконструкції та технічного переозброєння та всі види ремонтів.

Витрати на підтримання і відновлення економічної безпеки промислового підприємства. Комплекс заходів з відновлення працездатності технічної системи підприємства або відновленню її ресурсів здійснюється за допомогою ремонтів. Ремонт, періодичність і об'єм якого регламентується нормативно-технічною документацією на технічну систему, розглядається як плановий, який містить капітальний, середній і поточний ремонт. Ремонт технічних систем, який здійснюється без попереднього призначення, називається неплановим. До нього відноситься ремонт технічної системи, який виконується для відновлення її працездатного стану після відмови. Таким чином, на стадії експлуатації, підтримання і відновлення економічної безпеки підприємства здійснюється шляхом виконання двох видів технічного обслуговування: планових і непланових ремонтів (відновлення після відмови). Їх економічні параметри, включаючи втрати від відмовлень, і будуть визначати економічні показники безпеки виробничої системи на стадії експлуатації.

Середня вартість технічного обслуговування (ремонт) технічної системи являє собою математичне очікування вартості одного технічного обслуговування (ремонт) даного виду за певні періоди експлуатації. Ця характеристика містить витрати, що зумовлені: конструкцією і технічним станом системи; організацією і технологією її технічного обслуговування (ремонтів); матеріально-технічним забезпеченням; кваліфікації персоналу; умовами оточуючого середовища тощо. Із наведеного визначення даного показника безпеки видно, що крім витрат на виконання роботи або підтримання або відновлення працездатності технічної системи він містить також інформацію про періодичності виконання таких робіт, тобто при визначеному циклі технічного обслуговування або ремонту. Інакше кажучи, цей показник характеризує величину витрат на технічне обслуговування або ремонт в одному циклі.

У розрахунках, особливо при порівняльному аналізі, часто використовується такий економічний показник, як питома сумарна вартість технічного обслуговування (ремонт) в розрахунку на одиницю часу роботи або функціонування технічної системи. Модифікація цієї економічної характеристики може виглядати як відношення сумарних витрат на технічне обслуговування (ремонт) за певний період часу до об'єму випуску цільового продукту, виробленого технічною системою за той же період.

При цьому важливо забезпечити менеджерів в достатньому об'ємі інформацією для вирішення таких важливих експлуатаційних задач стійкості технічної системи, як встановлення оптимальних циклів технічного обслуговування, ремонтних циклів, строків служби до списання (довговічності) і об'ємів робіт з технічного обслуговування та ремонту. Сюди належить задача встановлення оптимальних об'ємів і номенклатури запасних частин, інструментів, пристосувань і матеріалів, необхідних для виконання технічного обслуговування і ремонтів, а також задача вибору оптимальних засобів технічного обслуговування і ремонтів.

Необхідно враховувати і ту обставину, що ці резерви не призводять до пропорційного росту продуктивності підприємства, а коефіцієнт їх використання може бути незначним.

Економічний механізм управління як складовий елемент системи управління економічною безпекою має базуватися на витратах на створення та експлуатацію резервів підприємства.

Поточні витрати на експлуатацію резервів промислового підприємства. Даний показник відображає витрати на забезпечення функціонування, тобто на експлуатацію резервів промислового підприємства, включаючи технічне обслуговування і всі види ремонтів.

Справа в тому, що часто інвестиції в резервне обладнання і устаткування здійснюються в період створення підприємства, а експлуатаційні витрати здійснюються безпосередньо в період експлуатації, отже, при оцінці економічного показника безпеки має враховуватися лише певна частина витрат на експлуатацію, наприклад, по долі часу або з об'єму випуску відповідної продукції.

Економічний показник безпеки для даного випадку може бути визначений як величина витрат на експлуатацію резервів підприємства:

$$C_p = K_{ep} \cdot C_{pyn} + (C_{pzm} - C_{oper}) \cdot \Delta A, \quad (2)$$

де C_p – витрати на експлуатацію резервів підприємства; K_{ep} – коефіцієнт використання резервів для компенсації недовипуску продукції при відмові техніко-технологічної системи на одиницю продукції; C_{pyn} – умовно-постійна частина поточних витрат на резервне обладнання, не залежно від об'єму випуску продукції; C_{pzm} і C_{oper} – питомі умовно-змінні поточні витрати відповідно резервного обладнання і функціонуючого на одиницю продукції; ΔA – об'єм продукції, випущеної резервними потужностями, для компенсації недовипуску продукції підприємством на протязі року.

Економічний показник безпеки може бути одержаний також у вигляді ефективності поточних витрат на експлуатацію резервів промислового підприємства, виходячи із:

а) об'єму випущеної резервної продукції:

$$E^1_{pn} = \frac{\Delta A}{C_p}; \quad (3)$$

б) зменшення збитків:

$$E^1 = \frac{\Delta Z_\sigma}{C_p}, \quad (4)$$

де E^1_{pn} – ефективність поточних витрат на експлуатацію резервів;

ΔZ_σ – зменшення збитків від відказів за рахунок використання резервів промислового підприємства.

Інтегральним показником економічної безпеки промислового підприємства в роботі запропоновано коефіцієнт економічної стійкості:

$$K_i = \frac{A_\phi - A_0}{A_0}, \quad (5)$$

де K_i – інтегральний показник економічної стійкості підприємства; A_ϕ – фактичний об'єм випуску продукції за оцінюваний період; A_0 – порогове значення об'єму випуску продукції за той же період, при якому відшкодовуються умовно-постійні та змінні витрати на виробництво продукції.

Виходячи з цього, економічна безпека підприємства є функцією від об'єму продаж (виручки), рівня постійних (B_n) і рівня змінних (B_z) витрат:

$$C_e = f(A_{np}, B_n, B_z), \quad (6)$$

де C_e – економічна безпека підприємства; A_{np} – об'єм продажу продукції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні забезпечення довгострокової економічної безпеки промислових підприємств неможливе без змістовно-орієнтованого формування та раціонального використання ресурсів для створення резервів виробничої системи на всіх стадіях її життєвого циклу. Виходячи із об'єктивної необхідності забезпечення довгострокової економічної безпеки в умовах нестабільного ринкового середовища необхідно здійснювати подальший пошук шляхів оптимізації резервів виробничих систем, що сприятиме підвищенню економічної безпеки промислових підприємств.

Список використаної літератури:

1. *Александрова В.Е.* Экономический рост и окружающая среда / *В.Е. Александрова.* – Донецк : ИЭП НАНУ, 1996. – 158 с.
2. Антикризисное управление: от банкротства – к финансовому оздоровлению : под ред. *Г.П. Иванова.* – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 2008. – 320 с.
3. *Архиреев С.И.* Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночных трансформаций : монография / *С.И. Архиреев.* – Х. : Бизнес-Информ, 2000. – 283 с.

4. Астахов В.П. Анализ финансовой устойчивости фирмы и процедуры, связанные с банкротством / В.П. Астахов. – М. : Ось – 89, 2009. – 80 с.
5. Барановский В.К. Концепция перехода Украины на модель устойчивого развития / В.К. Барановский // Экономика Украины. – 2010. – № 7. – С. 78–83.
6. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: как управлять капиталом? / И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 384 с.
7. Василенко В.А. Менеджмент устойчивого развития предприятий: монография / В.А. Василенко. – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
8. Грамотенко Т.А. Банкротство предприятий: экономические аспекты / Т.А. Грамотенко. – М. : ПРИОР, 2008. – 176 с.
9. Данилишин Б.М. Сталий розвиток України: реалії і проблеми / Б.М. Данилишин // Проблеми сталого розвитку України. – К. : БМТ, 2000. – 402 с.
10. Козаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизмы обеспечения : монография / А.В. Козаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2008. – 280 с.
11. Лигоненко Л.О. Антикризисное управление предприятием: теоретико-методологические основы и практический инструментарий / Л.О. Лигоненко. – К. : Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
12. Унковская Т.Е. Финансовое равновесие предприятия / Т.Е. Унковская. – К. : Генеза, 2007. – 326 с.

References:

1. Aleksandrova, V.E. (1996), *Ekonomicheskiiy rost i okruzhayushchaya sreda*, IEP NANU, Donetsk, 158 p.
2. Ivanova, G.P. (2008), *Antikrizisnoe upravlenie: ot bankrotstva – k finansovomu ozdorovleniyu*, in Ivanova, G.P. (Ed.), *Zakon i pravo*, YuNITI, Moscow, 320 p.
3. Arkhiereev, S.I. (2000), *Transaktsionnye izderzhki i neravenstvo v usloviyakh rynochnykh transformatsiy*, Biznes-Inform, Kharkiv, 283 p.
4. Astakhov, V.P. (2009), *Analiz finansovoy ustoychivosti firmy i protsedury, svyazannye s bankrotstvom*, Os', Moscow, 80 p.
5. Baranovskiy, V.K. (2010), “Kontseptsiya perekhoda Ukrainy na model' ustoychivogo razvitiya”, *Ekonomika Ukrainy*, No. 7, pp. 78–83.
6. Balabanov, I.T. (1995), *Osnovy finansovogo menedzhmenta: kak upravlyat' kapitalom?*, Finansy i statistika, Moscow, 384 p.
7. Vasilenko, V.A. (2005), *Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatiy*, Tsentr uchebnoy literatury, Kyiv, 648 p.
8. Gramotenko, T.A. (2008), *Bankrotstvo predpriyatiy: ekonomicheskie aspekty*, PRIOR, Moscow, 176 p.
9. Danylyshyn, B.M. (2000), *Stalyj rozvytok Ukraïny: realii' i problemy*, BMT, Kyiv, 402 p.
10. Kozachenko, A.V. (2008), *Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya: sushchnost' i mekhanizmy obespecheniya: monografiya*, Libra, Kyiv, 280 p.
11. Ligonenko, L.O. (2001), *Antykryzove upravlinnja pidpryjemstvom: teoretyko-metodologichni zasady ta praktychnyj instrumentarij*, Kyi'vs'kyj nac. torg.-ekon. un-t, Kyiv, 580 p.
12. Unkovskaya, T.E. (2007), *Finansovoe ravnovesie predpriyatiya*, Geneza, Kyiv, 326 p.

ПРОЦЕНКО Наталія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- управління продуктивністю праці в промисловості.
- організаційно-економічний механізм забезпечення економічної стійкості підприємств;
- економічна безпека підприємств;
- економічна діагностика.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2016.